

інтеграція та подальша спеціалізація наукової діяльності, прискорення темпів її розвитку. При цьому наявність кафедр і спеціальностей різних профілів і напрямів створює можливість проведення комплексних досліджень [7].

Література

1. Карченкова М. Особливості професійної діяльності фахівців фізичної культури і спорту / М. Карченкова // Спортивний вісник Придніпров'я / Дніпропетровський держ. ін-т фіз. культ. і спорту ; [гол. ред. В.Г. Савченко]. – Дніпропетровськ, 2007. – № 2–3. – 214 с.
2. Волков Л.В. Современные требования к профессиональной деятельности тренера детского и юношеского спорта / Л.В. Волков // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. ; [за ред. С.С. Єрмакова]. – Х. ; Донецьк : ХДАДМ – ДДВФВС, 2005. – № 12. – С. 33–35.
3. Деркач А.А. Педагогическое мастерство тренера / А.А. Деркач, А.А. Исаев. – М. : Физкультура и спорт, 1981. – 375 с.
4. Педагогическое физкультурно-спортивное совершенствование : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / [под ред. Ю.Д. Железняк]. – М. : Академия, 2002. – 384 с.
5. Герцик М.С. Вступ до спеціальностей галузі “Фізичне виховання і спорт” : навч. посіб. / М.С. Герцик, О.М. Вацеба. – Л. : Українські технології, 2002. – 232 с.
6. Тіняков А. Зміст професійної діяльності вчителів спорту (тренерів) в освітніх спортивних закладах / А. Тіняков // Актуальні проблеми розвитку руху “Спорт для всіх” у контексті європейської інтеграції України : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. – Т., 2004. – С. 122–124.
7. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / Г.С. Цехмістрова. – К. : Слово, 2003. – 240 с.
8. Спіцин Є.С. Методика організації науково-дослідної роботи студентів у вищому закладі освіти / Є.С. Спіцин. – К. : Вид. Центр КНЛУ, 2003. – 120 с.
9. Микитюк О.М. Становлення та розвиток науково-дослідної роботи у вищих педагогічних закладах України (історико-педагогічний аспект) / О.М. Микитюк. – Х. : ОВС. – 272 с.

ПЕТРЕНКО Н.В.

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Значне зростання обсягу завдань, що їх розв'язує Державна прикордонна служба України (далі – ДПСУ), суттєво змінює характер діяльності офіцерів-прикордонників. Черговим кроком у реалізації концептуальних засад розвитку прикордонного відомства, його наближення до кращих європейських зразків облаштування життєдіяльності людей є розробка відомчих стандартів культури прикордонного контролю. За сучасних умов вимоги до прикордонників у пунктах пропуску не нижчі, ніж для працівників сфери обслуговування (персоналу банківської системи, торгівлі). Піднятися до рівня кращих європейських стандартів не лише щодо оперативності здійснення прикордонного контролю, а й щодо якості обслуговування тих, хто перетинає українські кордони, – одне з пріоритетних завдань, яке постає перед Державною прикордонною службою. Для виконання цього завдання важливе значення має сформованість в офіцерів-прикордонників професійно-етичної компетентності.

Мета статті – розкрити основні критерії, показники та рівні сформованості професійно-етичної компетентності.

Незважаючи на деяку умовність, критерії є ідеальним зразком для порівняння з реальними явищами, за їх допомогою можна встановити міру відповідності, наближення до заданої моделі сформованості того чи іншого педагогічного явища. Критерії дають можливість з'ясувати, яким чином і з якими витратами можна досягти результату педагогічної дії, у нашому випадку – сформувати професійно-етичну компетентність офіцера-прикордонника. За словником ін-

шомовних слів, критерій (від грец. *kriterion* – здатність розрізняти) – ознака, на основі якої здійснюється оцінка, визначення або класифікація чого-небудь, мірило оцінки [9, с. 305]. Проблему визначення критеріїв і показників у педагогічному дослідженні опрацьовували такі відомі педагоги, як: Ю. Бабанський, О. Барабанщиков, П. Городов, В. Ягупов. О. Барабанщиков наводить декілька визначень критеріїв: а) це показник, об'єктивний прояв чого-небудь; б) це психологічна установка діагноста; в) це мірило, тобто правило, яким треба користуватись при діагностуванні; г) це питання опитувальника, анкети, тесту тощо [1].

Компонентом критерію є показник. Показник як компонент критерію є типовим і конкретним проявом однієї із суттєвих сторін певної якості особистості. Його використання допомагає оцінити якість і рівень її сформованості. О. Барабанщиков, П. Городов та інші вчені вважають, що критерії повинні бути об'єктивними (результати мають відповідати педагогічному явищу), унікальними (не повинно бути взаємопересічних критеріїв і їх показників), повними (охоплювати найбільш значні й стійкі сторони педагогічного явища), надійними (має бути достовірний результат у різних умовах) і зрозумілими (усі експерти мають однозначно тлумачити критерії та їх показники).

Проблема власне критеріїв і показників сформованості професійно-етичної компетентності є досить дискусійною. Для обґрунтування критеріїв та рівнів сформованості професійно-етичної компетентності важливе значення мають праці О. Бондаревської, І. Грязнова, С. Крука, І. Харламова, Д. Фрідмана, Л. Хоружої, Г. Штефанича та інших [10; 12], які досліджували проблему критеріїв моральної вихованості. На думку Г. Штефанича, вихідним при цьому є положення про те, що сутність моральної вихованості та моральної позиції особистості визначається спрямованістю моральних цінностей, які в процесі їх освоєння і прийняття перетворюються на моральні якості, активністю особистості в професійній сфері [12, с. 34].

В. Лозовой, М.І. Панов, О. Стасевська та інші вчені називають декілька критеріїв моральної вихованості особистості:

- знання основних норм, правил, принципів, ідеалів. Становлення моральної культури особистості в індивідуальному житті починається саме з уявлень про добро і зло, сприйняття їх, аналізу, відбору, створення ієрархічної системи моральних цінностей на основі інформації про моральну культуру сучасного суспільства;
- оцінка норм, правил, принципів, ідеалів як соціально справедливих, суспільно необхідних і гуманних;
- вчинки людини та їх відповідність проголошеним принципам, дотримання принципів у житті, реалізація через стосунки з людьми та природою;
- соціальна значущість мотивів поведінки;
- здатність особистості до морального розвитку, до самовдосконалення [2, с. 149–153].

К. Абульханова основними показниками сформованості професійної компетентності називає знання, уміння, навички, психологічні особливості, професійні позиції та акмеологічні інваріанти людини [8, с. 161].

Л. Шарова, досліджуючи умови формування професійно-етичної культури майбутнього вчителя в процесі педагогічного спілкування, виділяє такі критерії професійно-етичної культури педагога:

- ступінь близькості за змістом і пріоритетами до професійно-етичного кодексу особистої ієрархії цінностей педагога;

- сформованість якостей, що є показниками професійно-етичної культури педагога й виявляються в професійній взаємодії (товариськість, доброзичливість, тактовність, толерантність, почуття міри, справедливість, прагнення зрозуміти іншого, прагнення до самовдосконалення, творча активність);
- співвідношення “Я-Реального” та “Я-Ідеального”, що характеризує рівень професійно-особистісного розвитку педагога;
- узгодженість поведінки педагога в професійній взаємодії зі стандартами поведінки, визначеними в етичному кодексі;
- ступінь творчості в реалізації професійно-етичних цінностей [11, с. 42].

Т. Колодько для вимірювання сформованості соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов використовує критерії навчальних цілей і завдань: мобільність знань, сформованість умінь і навичок застосовувати теоретичний матеріал на практиці (гнучкість) та критичність мислення. На думку дослідниці, за критерієм мобільності знання важливе значення мають такі показники, як: глибина запам'ятовування, розпізнавання, відтворення, розуміння, пошук інформації. Показниками гнучкості навчально-пізнавальної діяльності є сформованість у студентів умінь застосовувати теоретичний матеріал на практиці, здійснювати міжпредметні зв'язки, використовувати інтелектуальні операції аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, а також вибирати найраціональніший у певних умовах метод розв'язання завдань. Про сформованість у студентів критичного мислення свідчать такі показники, як: умінь оцінювати, знаходити помилки, критикувати, контролювати свою навчально-пізнавальну діяльність, прогнозувати, наводити контраргументи [6, с. 8].

О. Гуренко для оцінювання сформованості компонентів етнокультурної компетентності майбутніх педагогів використовує такі критерії: мотиваційно-ціннісний, пізнавальний, діяльнісно-творчий, результативний та проєктивно-перспективний (і відповідно до них три рівні сформованості етнокультурної компетентності студентів педагогічного університету: високий, достатній, низький) [5, с. 13]. Д. Годлевська для оцінювання рівнів сформованості професійної комунікативної компетентності у студентів використовує інтелектуальний, емоційний та діяльнісний критерії [4, с. 12].

О. Кривошеева, досліджуючи сформованість професійної етики майстрів виробничого навчання, загальними критеріями сформованості їх професійної етики називає усвідомлення етичних цінностей; критичний перегляд моральної поведінки; моральне професійне вигорання; наявність моральних установок, наявність моральних переконань; ставлення до суспільства, своєї професії, праці, колег, учнів, їх батьків, до себе; розуміння доцільності етичних норм; можливість порушення одних норм заради інших чи значущість норми в конкретній ситуації, ієрархії моральних засад тощо. До конкретних критеріїв дослідниця віднесла вимогливість, моральну відповідальність, етичну компетентність, справедливість, честь і гідність, моральний вчинок, моральні мотиви, моральний аспект спілкування, педагогічний такт, толерантність тощо. Інтегральним критерієм О. Кривошеева називає критерій уявлень про моральні цінності, який містить уявлення про совість, свободу дії, повагу, обов'язок тощо [7, с. 86–87].

Л. Гасюк сформованість професійної етики майбутніх молодших спеціалістів сфери побутового обслуговування визначала за такими критеріями: інформативна насиченість, сформованість мотиваційної сфери професійної діяльності

молодшого спеціаліста, використання знань норм та правил етикету (мовленнєвого, професійного тощо), сформованість умінь поводитися відповідно до норм і правил професійної етики та етикету [3].

Л. Хоружа основними критеріями й показниками стану розвитку етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів визначила змістовий, або когнітивний (глибина і системність етичних знань, норм, принципів), особистісний (домінантність етичної складової в системі цінностей майбутнього педагога, динамічність і цілеспрямованість у професійно-особистісному моральному самовдосконаленні), операційно-процесуальний (усталеність етичної позиції в ситуаціях оцінювання різних педагогічних явищ; творчість у виборі морального рішення) та критерій діалогічної комунікативності (домінування діалогічної комунікативної спрямованості, відкритість і довіра у спілкуванні, контактність) [10, с. 21].

Дослідники (Л. Божович, М. Боришевський, О. Пометун) початковим етапом засвоєння моральних цінностей називають моральні знання. Зокрема, Л. Божович вказувала на те, що знання виражаються у вчинках, ставленнях особистості, а дієвість моральних норм залежить від їх засвоєння особистістю. Саме знання є основою для формування переконань і стійких мотивів поведінки. Результатом формування професійно-етичності компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників є їх бездоганні в етичному плані дії та вчинки (поведінка).

Таким чином, аналіз педагогічної літератури щодо критеріїв моральної вихованості й сформованості різних видів компетентності, урахування складових та особливостей професійно-етичної компетентності майбутнього офіцера-прикордонника, дають змогу виділити такі критерії сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників:

- 1) мотиваційний, що характеризує сформованість у курсантів професійно-етичних мотивів;
- 2) когнітивний, що характеризує рівень знань курсантів з професійної етики;
- 3) діяльнісний, що характеризує наявність у курсантів умінь та навичок професійної діяльності з дотриманням етичних вимог;
- 4) ціннісний, що характеризує визнання та сприяння курсантом утвердженню професійно-етичних цінностей;
- 5) результативний, що характеризує поведінку курсанта в етичному аспекті.

Використання цих критеріїв дає змогу порівнювати рівні професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, бачити результати педагогічного впливу, своєчасно вносити необхідні корективи в навчальний процес. Для уточнення критеріїв професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників проведено додаткові бесіди з офіцерами Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, командирами прикордонних підрозділів. Методом групових експертних оцінок визначено показники, що відповідають зазначеним критеріям.

Мотиваційному критерію відповідають такі показники, як: усвідомлений вибір професії офіцера-прикордонника; інтерес до професійної етики; сформованість професійно-етичних ідеалів; усвідомлення необхідності дотримувати у своїй поведінці етичних норм і правил; когнітивному – розуміння цілей і завдань професійної етики; засвоєння понять професійної етики, її норм та принципів; знання вимог Присяги, Кодексу честі та статутів; уміння давати змістовну характеристику профе-

сійно-етичним цінностям, аналізувати їх вияви в поведінці й службовій діяльності офіцера-прикордонника; діяльнісному – уміння використовувати професійно-етичні знання в різних ситуаціях; розвинутість навичок і звичок професійно-етичної поведінки; дотримання вимог професійно-етичного кодексу; ставлення до товаришів та викладачів, вимогливість до себе; ціннісному – прийняття професійно-етичних цінностей як особистих моральних принципів; самостійність і стійкість суджень про професійно-етичні норми; самооцінка співвідношення “Я-Реального професійного” та “Я-Ідеального професійного”, визнання вимог професійного обов’язку; результативному – поведінка в міжособистісній взаємодії, готовність обмежувати свої егоїстичні бажання; виконання вимог професійної етики; дотримання норм спілкувального етикету; робота над професійно-етичним самовдосконаленням.

Відповідно до розроблених критеріїв і показників, урахування думок учених щодо рівнів вираженості моральних якостей можна виділити три рівні сформованості професійно-етичної компетентності майбутнього офіцера-прикордонника: високий, середній та низький. Охарактеризуємо кожен з них.

Курсанти з низьким рівнем сформованості професійно-етичної компетентності професію офіцера-прикордонника вибирають неусвідомлено, не мають інтересу до професійної етики, професійно-етичні ідеали в них не сформовані; необхідність дотримувати у своїй поведінці етичних норм і правил вони майже не усвідомлюють. Такі курсанти не розуміють цілей і завдань професійної етики, вони погано засвоїли поняття професійної етики, її норми та принципи, вимоги Присяги, Кодексу честі і статутів знають погано, не можуть дати змістовної характеристики професійно-етичним цінностям, аналізувати їх вияви в поведінці й службовій діяльності офіцера-прикордонника. Використовувати професійно-етичні знання в різних ситуаціях такі курсанти не вміють, розвинутість навичок і звичок професійно-етичної поведінки в них недостатня, курсанти не завжди дотримуються вимог професійно-етичного кодексу, деколи зверхні у ставленні до товаришів та викладачів, невимогливі до себе. Професійно-етичні цінності такі курсанти не завжди сприймають як особисті моральні принципи, несамостійні в судженнях про професійно-етичні норми, при самооцінці співвідношення “Я-Реального професійного” та “Я-Ідеального професійного” в таких курсантів характеризується значною різницею показників, що свідчить про низький рівень професійно-особистісного розвитку; почуття обов’язку у таких курсантів перебуває в зародковому стані. Поведінка таких курсантів у міжособистісній взаємодії характеризується тим, що зовні вони доброзичливі, однак турботу і співчуття до ближнього виявляють тільки на словах, вони не завжди готові обмежувати свої егоїстичні бажання, часто не виконують вимог професійної етики, не дотримуються норм спілкувального етикету, не працюють над професійно-етичним самовдосконаленням.

Курсанти із середнім рівнем сформованості професійно-етичної компетентності професію офіцера-прикордонника вибирають усвідомлено, але часто під впливом сторонніх, вони мають інтерес до професійної етики, професійно-етичні ідеали в них переважно сформовані; такі курсанти переважно усвідомлюють необхідність дотримувати у своїй поведінці етичних норм і правил. Вони в більшості випадків розуміють цілі й завдання професійної етики, переважно засвоїли поняття професійної етики, її норми та принципи, вимоги Присяги, Кодексу честі й статутів знають належним чином, але не завжди можуть дати змістовну харак-

теристику професійно-етичним цінностям, аналізувати їх вияви в поведінці й службовій діяльності офіцера-прикордонника. Курсанти в більшості випадків уміють використовувати професійно-етичні знання в різних ситуаціях, навички й звички професійно-етичної поведінки в них розвинуті посередньо, курсанти в більшості випадків дотримуються вимог професійно-етичного кодексу, переважно доброзичливі у ставленні до товаришів та викладачів, але не завжди вимогливі до себе. Професійно-етичні цінності такі курсанти переважно сприймають як особисті моральні принципи, деколи вони несамостійні в судженнях про професійно-етичні норми, при самооцінці співвідношення “Я-Реального професійного” та “Я-Ідеального професійного” в таких курсантів характеризується значною різницею показників, нерідко не в позитивний бік унаслідок підвищеної критичності самооцінки; мають почуття обов’язку. Поведінка таких курсантів у міжособистісній взаємодії характеризується тим, що вони доброзичливі, прислухаються до старших, цінують суспільно-громадську думку, виявляють доброту, співчуття; вони вміють обмежувати свої егоїстичні бажання, у більшості випадків виконують вимоги професійної етики, дотримуються норм спілкувального етикету, але не систематично працюють над професійно-етичним самовдосконаленням.

Курсанти з високим рівнем сформованості професійно-етичної компетентності професію офіцера-прикордонника вибирають усвідомлено, вони мають стійкий інтерес до професійної етики, професійно-етичні ідеали в них сформовані; курсанти глибоко усвідомлюють необхідність дотримувати у своїй поведінці етичних норм і правил. Такі курсанти розуміють цілі й завдання професійної етики, вони глибоко засвоїли поняття професійної етики, її норми та принципи, належним чином знають вимоги Присяги, Кодексу честі та статутів, можуть дати змістовну характеристику професійно-етичним цінностям, аналізувати їх вияви у поведінці й службовій діяльності офіцера-прикордонника. Курсанти вміють використовувати професійно-етичні знання в різних ситуаціях, мають розвинуті навички й звички професійно-етичної поведінки, завжди дотримуються вимог професійно-етичного кодексу, доброзичливі у ставленні до товаришів та викладачів, здатні давати правильну оцінку власним вчинкам і вчинкам інших людей. Професійно-етичні цінності такі курсанти сприймають як особисті моральні принципи, самостійні в судженнях про професійно-етичні норми, при самооцінці співвідношення “Я-Реального професійного” та “Я-Ідеального професійного” у таких курсантів характеризується високим ступенем близькості, що свідчить про високий рівень професійно-особистісного розвитку. Поведінка таких курсантів у міжособистісній взаємодії характеризується тим, що вони доброзичливі, відповідальні за доручену справу, мають розвинуте почуття обов’язку та альтруїзму; вони обмежують свої егоїстичні бажання, виконують вимоги професійної етики, дотримуються норм спілкувального етикету, систематично й цілеспрямовано працюють над професійно-етичним самовдосконаленням.

Висновки. Таким чином, виділення критеріїв, показників, рівнів сформованості професійно-етичної компетентності має важливе значення для визначення педагогічних умов організації процесу формування професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Зазначені критерії дають змогу скласти педагогічний прогноз розвитку професійно-етичної компетентності та основні напрями роботи. Викладачі та офіцери-вихователі курсантських

підрозділів, використовуючи зазначені критерії та показники, зможуть визначити рівень зрілості мотивації курсанта (рівень моральної вихованості й моральні ідеали); знання курсантом вимог Присяги, Кодексу честі та статутів, професійно-етичних положень; його ставлення до своїх обов'язків, до навчання; розвиток навичок і звичок професійно-етичної поведінки.

Література

1. Барабаншиков А.В. Военно-педагогическая диагностика / А.В. Барабаншиков, Н.И. Дерюгин. – М. : ВПА, 1995. – 108 с.
2. Етика : навч. посіб. / [В.О. Лозовой, М.І. Панов, О.А. Стасевська та ін. ; за ред. проф. В.О. Лозового]. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 224 с.
3. Гасюк Л.М. Формування професійної етики молодших спеціалістів сфери побутового обслуговування у системі навчально-виховної роботи коледжу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Л.М. Гасюк. – К., 2004. – 20 с.
4. Годлевська Д.М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Д.М. Годлевська. – К., 2007. – 168 с.
5. Гуренко О.І. Формування етнокультурної компетентності студентів педагогічного університету в умовах поліетнічного середовища : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / О.І. Гуренко. – Х., 2005. – 295 с.
6. Колодько Т.М. Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. ... канд. пед. : 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Т.М. Колодько ; Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. – К., 2005. – 20 с.
7. Кривошеєва О.І. Експериментальна перевірка критеріальних показників сформованості професійної етики майстрів виробничого навчання / О.І. Кривошеєва // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2005. – № 6. – С. 86–89.
8. Психология и педагогика : учеб. пособ. / [под ред. К.А. Альбухановой и др.]. – М. : Совершенство, 1998. – 320 с.
9. Словник іншомовних слів / [уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапуца]. – К. : Наук думка, 2002. – 680 с.
10. Хоружа Л.Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Л.Л. Хоружа ; Інститут педагогіки АПН України. – К., 2004. – 45 с.
11. Шарова Л.М. Формирование профессионально-этической культуры будущего учителя в процессе педагогического общения : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Л.М. Шарова. – Брянск, 2003. – 154 с.
12. Штефаніч Г.Г. Формування моральної стійкості у майбутніх офіцерів МВС України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Г.Г. Штефаніч ; Військовий інститут внутрішніх військ МВС України. – Х., 2003. – 160 с.

ПОЛЯКОВА І.В.

ЗМІСТОВИЙ АСПЕКТ ПОНЯТТЯ “КРЕАТИВНІСТЬ” У КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Орієнтація на людину, визнання особистості як вищої цінності державної та соціально-економічної політики, пріоритет освіти в соціально-культурній сфері суспільства – відмітні риси розвитку сучасної цивілізації. У світі активізуються процеси глобалізації та інтеграції; формується нове інформаційне середовище, що створює різноманітні перспективи людини, дає змогу більш ефективно вирішувати її професійні, соціальні та особистісні проблеми. Зміна парадигми освіти від традиційної до особистісно орієнтованої ставлять перед вищою школою проблему вдосконалення підготовки студента, становлення його як цілісної особистості, якій властива висока культура, компетентність, мобільність, конкурентоспроможність.

Основною цінністю гуманістичної особистісно орієнтованої освіти є творчість. Творча орієнтація навчання й виховання дає змогу здійснювати особистісно орієнтовану освіту як процес розвитку та задоволення потреб людини як суб'єкта життя, культури та історії.